

Uitvoering
INTERREG V
Duitsland-Nederland
2014-2020
in het noordelijke
programmagebied

Strategie No(o)rd

V 3, def.

Inhoud

1	Functie van de Strategie No(o)rd	2
2	Achtergrond	3
	2.1 Ontwikkeling van de grensoverschrijdende samenwerking in het Noorden	3
	2.2 Voorbereiding programmaperiode 2014-2020	5
3	Grondslagen van de grensoverschrijdende Strategie No(o)rd	7
	3.1 Europa 2020-strategie en Operationeel programma INTERREG Duitsland/Nederland als bindend kader	7
	3.2 Regionale strategieën als basis voor grensoverschrijdende samenwerking	8
	3.3 Voortbouwen op ervaringen en resultaten uit de programma- periode 2007-2013	9
4	Grensoverschrijdende uitdagingen in het Noorden	10
5	Doelstellingen en actielijnen van Strategie No(o)rd	12
	5.1 Economie, wetenschap en innovatie	13
	5.2.1 Speerpunten voor het Noorden	14
	5.2 Natuurlijke hulpbronnen	18
	5.3 Samenleving en integratie.....	21
6	Uitvoering	24

1 Functie van de Strategie No(o)rd

De regio Wezer-Eems en Noord-Nederland presenteren als grensoverschrijdende regio een gezamenlijke strategie voor de doelstellingen en zwaartepunten van hun toekomstige ontwikkeling en samenwerking. De tijdshorizon van deze Strategie No(o)rd strekt zich uit tot het jaar 2020. De Strategie No(o)rd kan in het verdere verloop van de samenwerking nog nader uitgewerkt worden.

De grensoverschrijdende Duits-Nederlandse samenwerking wordt in de periode 2014-2020 wederom ondersteund met middelen uit het Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling (EFRO) van de Europese Unie. Deze steun wordt verleend via het INTERREG-programma, dat inmiddels zijn vijfde generatie is ingegaan. De grondslag voor de steun wordt gevormd door het Operationele Programma INTERREG Deutschland-Nederland 2014-2020, dat van toepassing is op het gehele Duits-Nederlandse grensgebied. Ten behoeve van de inhoudelijke uitvoering van het operationele programma in het noordelijke grensgebied worden in de Strategie No(o)rd de specifieke ontwikkelingsdoelstellingen en zwaartepunten geconcretiseerd voor de toekomstige grensoverschrijdende samenwerking in het Noorden.

De Strategie No(o)rd vervult de volgende functies:

- Identificeren en doorontwikkelen van het specifieke potentieel van de noordelijke grensregio als basis en prioriteit voor de toekomstige grensoverschrijdende samenwerking
- Analyseren en identificeren van gezamenlijke ontwikkelingsdoelstellingen en zwaartepunten van de respectieve regionale strategieën aan weerszijden van de grens
- Aantonen van de bijzondere uitdagingen en regionale politieke doelstellingen voor de grensoverschrijdende ontwikkeling in het Noorden
- Leveren van een bijdrage aan grensoverschrijdende regionale ontwikkeling
- Bijdragen aan de ecologische en maatschappelijke duurzaamheid in de grensregio, om natuurlijke kapitaal in stand te houden, gerechtigheid te waarborgen en blijvende economische voordelen te ontwikkelen
- Bewerkstelligen van een regionale consensus met betrekking tot de toekomstige grensoverschrijdende samenwerking
- Beschrijving van de bijdrage van het Noorden aan het Operationele programma INTERREG Deutschland-Nederland 2014-2020
- Basis voor steun aan grensoverschrijdende projecten in het Noorden gefinancierd vanuit het Operationele programma INTERREG Deutschland-Nederland 2014-2020
- Oriëntatiekader voor regionale actoren die - met steun van INTERREG - projectmatig grensoverschrijdend willen samenwerken
- Aanscherpen van de criteria en de 'unique selling points' in het noorden voor toekomstige INTERREG-projecten
- Waarborgen van de conformiteit van grensoverschrijdende regionale doelstellingen aan de overkoepelende Europese doelstellingen

Hieronder worden allereerst de achtergrond en fundamenten van de Strategie No(o)rd beschreven, gevolgd door de uitdagingen, doelstellingen en zwaartepunten voor de toekomstige Duits-Nederlandse samenwerking in het Noorden.

2 Achtergrond

2.1 Ontwikkeling van de grensoverschrijdende samenwerking in het Noorden

De grensoverschrijdende economische en culturele banden tussen Noord-Nederland en wat tegenwoordig het noordwesten van Nedersaksen is, zijn historisch gezien altijd relatief sterk geweest; met name voor de betrekkingen tussen de regio Groningen en Oost-Friesland zijn deze reeds enige eeuwen aantoonbaar aanwezig. De huidige "structurele" samenwerkingsvorm begon aan het begin van de jaren zeventig van de vorige eeuw, met als eerste tastbaar resultaat de oprichting van de Eems Dollard Regio (EDR) als stichting in het jaar 1977. De EDR is daarmee een van de oudste grensregio's van Europa. De indertijd geformuleerde doelstelling was het wegnemen van de nadelen van de grens en het bevorderen van de grensoverschrijdende contacten. Deze doelstellingen zijn nog steeds van kracht; de kwaliteit van de samenwerking is echter voortdurend beter geworden. Dit geldt ook voor de doelstelling dat gecoördineerde ruimtelijke ontwikkeling als integraal onderdeel van territoriale cohesie wordt gezien. Sinds 20 oktober 1997 is de EDR actief als samenwerkingsverband voor de Duits-Nederlandse samenwerking in het Noorden.

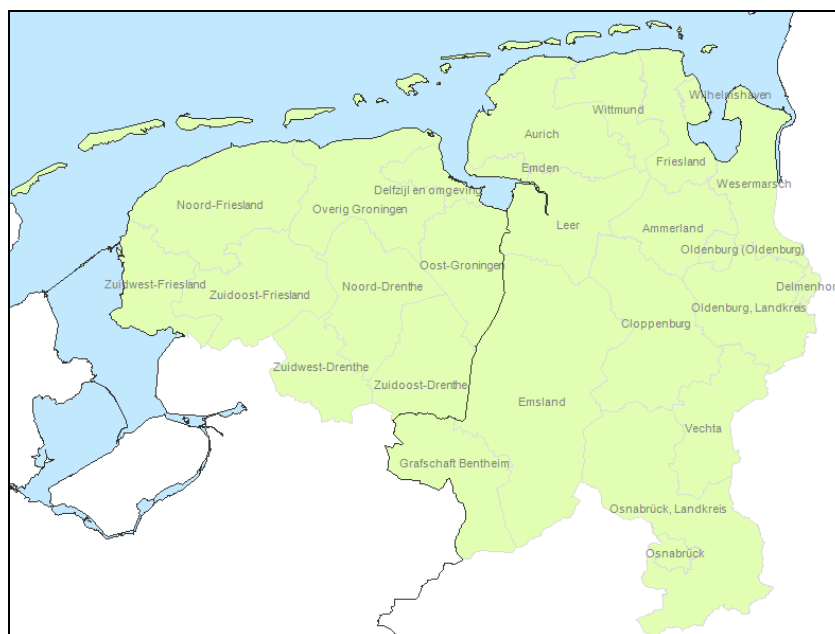
Na de eerste eigen programma's van de Eems Dollard Regio (vanaf 1978), nam de dynamiek van de grensoverschrijdende samenwerking vanaf 1991 aanzienlijk toe door het nieuwe subsidiebeleid van de Europese Unie, in dit geval het INTERREG-programma. In de eerste jaren waren de inhoud en doelstellingen van de operationele programma's zeer breed opgezet, met slechts weinig beperkingen ten aanzien van de thematiek en het karakter van de grensoverschrijdende projecten. Het accent lag vooral op het ontwikkelen en consolideren van de wederzijdse contacten op vrijwel elk gebied. Met de steeds verder gaande hervormingen van het Europese structuurbeleid zijn ook de doelstellingen en prioriteiten van de programma's anders geworden. Er ontstond behoefte aan een veel specifiekere focus en ambitie in de programma's en projecten, om daarmee regionale groei-effecten te realiseren, het concurrentievermogen van regionale bedrijven te verbeteren, arbeidsplaatsen te creëren, innovaties te ontwikkelen en de duurzaamheid van de te nemen maatregelen te bevorderen. Deze doelstellingen kregen steeds meer gewicht in de Lissabon- en Göteborg-strategieën van de EU, en uiteindelijk in het ook nu nog relevante oriëntatiekader van de Europa 2020-strategie.

Naast de ontwikkeling van de grensoverschrijdende samenwerking zijn de regio's aan weerszijden van de grens in de laatste twintig jaar steeds beter geworden in het definiëren van regionale strategieën. Aan Duitse zijde werden deze initiatieven aanvankelijk verwerkt in de "Regionale innovatiestrategie Wezer-Eems". In Nederland vormde de "Strategische visie Noord-Nederland" een mijlpaal. Momenteel nemen Noord-Nederland en de regio Wezer-Eems opnieuw

strategisch stelling in met hun zogenaamde "Regionale strategieën voor intelligente specialisatie", waarmee ze weer een stap zetten naar een steeds hogere kwaliteit van de regionale ontwikkeling en regionale innovatiestimulering. Tegelijkertijd kunnen deze strategieën dienen als basis voor de toekomstige grensoverschrijdende samenwerking, die op haar beurt neveneffecten kan hebben voor de intelligente specialisatie in het Noorden, als de desbetreffende strategieën op zinvolle wijze met elkaar gecommuniceerd worden. De onderhavige Strategie No(o)rd beoogt deze afstemming te realiseren als onderdeel van grensoverschrijdende ruimtelijke ontwikkeling.

Sinds INTERREG IV 2007-2013 bestaat er geen zelfstandig Operationeel INTERREG-programma meer voor het noordelijke gebied, maar in plaats daarvan een gezamenlijk Operationeel programma voor het gehele Duits-Nederlandse grensgebied. Vanwege de specifieke structurele verschillen tussen het Noorden en de drie zuidelijker gelegen grensregio's, en de historisch gegroeide verschillen tussen de desbetreffende samenwerkingsverbanden, is het zinvol om binnen het algehele programma een afzonderlijke Strategie No(o)rd te definiëren, waarin het Noorden dan weer zijn eigen doelgerichte bijdrage kan leveren aan het totale programma. Hierbij wordt uitdrukkelijk niet uitgesloten dat er ook projecten tot stand komen met partners uit de zuidelijker grensregio's.

Een nieuwe fase in de ontwikkeling van de Duits-Nederlandse samenwerking breekt aan met de mogelijkheid van integratie van partners uit het gehele Wezer-Eems-gebied met ingang van het INTERREG V-programma 2014-2020, hetgeen tot nog toe slechts incidenteel mogelijk was. De verwachting is dat een intensivering van de samenwerking tussen oost en west nieuwe effecten voor het grensgebied zal creëren, met name door de komst van nieuwe kennisinstellingen. Aan Duitse zijde leidt dit er bovendien toe dat de geografische reikwijdte van de regionale strategie Wezer-Eems en de grensoverschrijdende samenwerking gaat samenvallen - hetgeen aan Nederlandse zijde reeds het geval is.

Samenwerkingsgebied Strategie No(o)rd

2.2 Voorbereiding programmaperiode 2014-2020

In het kader van het regiobeleid van de Europese Commissie wordt ook in de programmaperiode 2014-2020 de subsidiëring van de Europese grensregio's onder de titel "Europese territoriale samenwerking" (INTERREG) voortgezet. De rechtsgrondslag hiervoor is in de periode 2011-2013 op EU-niveau voorbereid. Parallel hieraan vonden ook in het Duits-Nederlandse grensgebied, specifiek in het Noorden, de voorbereidingen plaats voor de nieuwe programmaperiode.

Deze Strategie No(o)rd is het resultaat van een langdurig proces met betrekking tot de toekomst van de Duits-Nederlandse samenwerking in het noordelijke grensgebied verder te ontwikkelen. Dit proces vond plaats met brede regionale betrokkenheid.

Reeds vroeg in het voorgaande INTERREG-programmaperiode 2007-2013 begonnen de eerste besprekingen over een mogelijke grensoverschrijdende aanpak van de toekomstige uitdagingen, niet alleen in het kader van INTERREG. De eerste mijlpaal werd gevormd door het Duits-Nederlandse toekomstcongres "Noordoost/Noordwest" te Papenburg in juni 2008, met als ondertitel "Regionale antwoorden op mondiale superthema's". In tegenwoordigheid van de Europese Commissie spraken meer dan 300 regionale deelnemers over toekomstaspecten van de grensoverschrijdende regionale ontwikkeling, met als thema's: globalisering, klimaatverandering, demografie en migratie, en landelijke gebieden. De uitkomsten van de discussies werden gedocumenteerd.

Parallel hieraan vond begin 2008 voor het eerst een systematische "afstemming" plaats van het structuurbeleid tussen Noord-Nederland en Nedersaksen, welke onder meer uitmondde in de aanwijzing van contactpersonen voor de Structuurfondsen en in de publicatie in juni 2008 van een paper met de titel "Samen projecten ontwikkelen - kansen voor structurele subsidie". In dit kader werd reeds een "traject richting kenniseconomie" uitgestippeld.

Dit alles werd gevolgd door het "post-Papenburg-proces", in het kader waarvan in 2009 en 2010 de uitkomsten van het toekomstcongres nader uitgewerkt werden in een serie workshops. Hierbij werden geleidelijk ook de steeds concreter wordende wensen van de Europese Commissie voor het toekomstige structuurbeleid opgenomen in de regionale besprekingen, en werd er nauw contact onderhouden met de Europese Commissie. Inhoudelijk gezien vormde zich steeds duidelijker een toekomstig (grensoverschrijdend) subsidiebeleid waarin het accent lag op de regionale competenties.

Met het begin van de eerste gerichte beraadslagingen van de Europese Commissie over INTERREG V werd in het Noorden in 2011 een grensoverschrijdend proces in gang gezet, waarin de regio zich concreet boog over de vraag welke vorm gegeven zou moeten worden aan de toekomstige samenwerking en stimulering. Dit proces mondde uit in heldere grensoverschrijdende doelstellingen, die op 4 april 2012 in Leer op de conferentie (met documentatie) "Het Noorden naar 2020" aan de verantwoordelijke politieke vertegenwoordigers werden gepresenteerd en door hen zeer positief werden ontvangen. Hierbij hoorde ook de het gemeenschappelijke voorstel voor een uitbreiding van het INTERREG-gebied in het Noorden naar de gehele regio Wezer-Eems.

Tegelijkertijd vond ook op inhoudelijk vlak een reeks bijeenkomsten en besprekingen over de toekomstige samenwerking plaats. Slechts enkele voorbeelden hiervan zijn de eerste Duits-Nederlandse zeevaartconferentie in Leer van juli 2012, of de bijeenkomst over "Uitdagingen voor de energieregio Noord-Nederland/Nedersaksen 2020" in Oldenburg van februari 2013. Ook werd de rol van lokale samenwerking onderstreept door een serie evenementen.

Belangrijke resultaten werden ook gerealiseerd op de "Netwerkconferentie INTERREG" in juli 2012 te Assen, waar naast het algemene belang van een "intelligente specialisatie" voor de grensoverschrijdende samenwerking onder meer het sterke potentieel op het gebied van de bio-economie en de zogeheten sleuteltechnologieën voor het Noorden werd geïdentificeerd en uitgewerkt. Ook in het voorbereidingsproces voor het algehele programma Duitsland/Nederland werden in april 2013 op de zogeheten stakeholder-conferentie in Lingen vele nieuwe belangrijke inzichten en onderwerpen voor het Noorden gedefinieerd.

Deze en andere regionale afspraken en inhoudelijke voorbereidingsactiviteiten moeten uitmonden in ruimtelijke ontwikkeling en uitvoering van een INTERREG-programma in het Noorden gedurende de programmaperiode 2014-2020, waarin enerzijds de regionale behoeften tot uitdrukking komen en bovendien ambitieuze doelen voor de regionale ontwikkeling worden gesteld. Door een dergelijke grootschalige voorbereiding en integratie van regionale actoren wordt de kans zo groot mogelijk dat het INTERREG V programma in het noorden zo doelgericht mogelijk bijdraagt aan grensoverschrijdende groei, concurrentievermogen, werkgelegenheid, innovatie, kennisnetwerken, intelligente specialisatie, integratie en duurzame ontwikkeling.

3 Grondslagen van de grensoverschrijdende Strategie No(o)rd

3.1 Europa 2020-strategie en Operationeel programma INTERREG Duitsland/Nederland als bindend kader

In de Europa 2020-strategie hebben de lidstaten en de EU afspraken gemaakt over prioriteiten ter bevordering van groei en integratie in Europa. Deze strategie vormt tegelijkertijd de strategische basis voor het Europese subsidiebeleid in het tijdvak 2014-2020 en daarmee ook voor het algemene structuurbeleid, de grensoverschrijdende samenwerking, het Operationeel programma Duitsland/Nederland en uiteindelijk ook de Strategie No(o)rd.

De Europa 2020-strategie omvat drie prioriteiten die bedoeld zijn om elkaar te versterken:

- **Intelligente groei**
Ontwikkeling van een op kennis en innovatie gebaseerde economie
- **Duurzame groei**
Bevordering van een hulpbronnefficiënte en milieuvriendelijker economie
- **Integrerende groei**
Bevordering van een economie met een hoge werkgelegenheid en een goed ontwikkelde sociale en territoriale cohesie

Deze prioriteiten worden geoperationaliseerd in doelstellingen en vlaggenschipinitiatieven zoals bijvoorbeeld het vlaggenschipinitiatief "Innovatie-unie" en de leidraad "Efficiënt gebruik van hulpbronnen". Van doorslaggevend belang voor het structuurbeleid, en daarmee ook voor de grensoverschrijdende programma's, is dat de Structuurfondsverordening naar aanleiding van de Europa 2020-strategie elf zogeheten "thematische doelstellingen" definieert, op basis waarvan de operationele programma's een beperkt aantal moeten selecteren (waarbij een bepaalde flexibiliteit mogelijk is) die dan in de programmaperiode 2014-2020 moeten worden uitgevoerd. Het Operationeel programma INTERREG Duitsland/Nederland heeft gekozen voor de onderstaande "thematische doelstellingen":

- Versterking van onderzoek, technologische ontwikkeling en innovatie

- Milieubescherming en bevordering van duurzaam gebruik van hulpbronnen
- Verbetering van de institutionele capaciteiten en ontwikkeling van een efficiënt openbaar bestuur door versterking van de institutionele capaciteiten en efficiëntie van openbare organen en diensten

Deze "thematische doelstellingen" in het Operationeel programma vormen samen het bindende kader voor de Strategie No(o)rd. De in hoofdstuk 4 en 5 omschreven specifieke uitdagingen, doelstellingen en actielijnen voor het Noorden moeten binnen dit kader worden uitgewerkt.¹

3.2 Regionale strategieën als basis voor grensoverschrijdende samenwerking

De Strategie No(o)rd is gebaseerd op een aantal voorbereidende regionale activiteiten (zie hoofdstuk 2.2). Met betrekking tot prioriteit 1, "Economie, wetenschap en innovatie", steunt de Strategie No(o)rd in aanzienlijke mate op de meest recente regionale strategieën in de twee deelgebieden Wezer-Eems en Noord-Nederland. Aan de Noord-Nederlandse kant betreft dit de "Research and Innovation Strategy for Smart Specialisation (RIS3)". Aan de kant van Wezer-Eems is het de "Regionale strategie voor intelligente specialisatie – kennisnetwerken in Wezer-Eems 2020"². Dit wil zeggen dat binnen het noordelijke programma aan beide zijden van de grens actuele strategieën voor intelligente specialisatie zijn geformuleerd die het hele gebied beslaan.³ Dit levert tevens een prima Ausgangssituatie op voor de grensoverschrijdende samenwerking. Als beide regionale strategieën ook grensoverschrijdend uitgevoerd worden, dan vergroot dat de mogelijkheden voor kennisgebaseerde samenwerking en kunnen additionele

---

¹ Aangezien het OP nog niet afgerond is, zijn de uitdagingen, doelstellingen en prioriteiten van de Strategie No(o)rd in de hoofdstukken 4 en 5 op dit moment nog ruim(er) geformuleerd. Hiermee worden voor die moment beoogd dat het concept voor de Strategie No(o)rd nog invloed kan hebben op de bepalingen in het Operationeel programma. Na definitieve vaststelling van de stukken zou de Strategie No(o)rd dan duidelijk gedefinieerd zijn binnen het Operationeel programma. Dit dient aan het eind nog eens definitief te worden gecontroleerd.

² "Strategieën voor intelligente specialisatie" zijn een belangrijk onderdeel van en een nieuw paradigma binnen het EU-structuurbeleid. Intelligent specialiseren betekent dat men vooral inzet op regionale kernthema's en op de uitdagingen en behoeften van een kennisgebaseerde ontwikkeling. Een belangrijk onderdeel van een kennisgebaseerde regionale ontwikkeling is de aanwezigheid van krachtige kennisinfrastructuren en -netwerken.

³ Deze strategie vormt aan Nederlandse zijde tevens de basis en voorwaarde voor het Doel 2-programma van Noord-Nederland; aan Duitse zijde betreft het een strategie die ontstaan is uit een eigen initiatief van de regio Wezer-Eems, als aanvulling op de verplichte Smart Specialisation Strategy van de deelstaat Nedersaksen.

effecten worden bereikt. Hiervoor moeten allereerst de beide strategieën onderzocht worden op hun gemeenschappelijke potentieel voor het bevorderen van kennisnetwerken, innovatiestimulering en grensoverschrijdende specialisatie. De Strategie No(o)rd is het resultaat van deze "vergelijking" en probeert de beide regionale strategieën onderling te integreren. Op basis hiervan is het mogelijk om in de loop van de uitvoering van het programma een meer uitgebreide strategie voor grensoverschrijdende innovatie te definiëren en daarmee de kwaliteit van de samenwerking te verhogen.

De Strategie Noord gaat echter duidelijk verder dan de kennis- en innovatiegerichte samenwerking, in het bijzonder met het oog op de prioriteiten 2 en 3. De grensoverschrijdende territoriale samenwerking in het Noorden omvat een evenwichtige en duurzame ontwikkeling van het gebied die de economische en maatschappelijke samenhang ondersteunt. Dit geldt ook voor de aandacht voor de diversiteit van het maatschappelijk middenveld en de ruimtelijke structuren, in het bijzonder de rurale gebieden.

3.3 Voortbouwen op ervaringen en resultaten uit de programmaperiode 2007-2013

Ook in de programmaperiode 2007-2013 had de Eems Dollard Regio op basis van het Operationeel programma INTERREG Duitsland/Nederland een eigen uitvoeringsconcept ontwikkeld waarin het bijzondere potentieel en de doelstellingen van het noordelijke grensgebied tot uitdrukking kwamen. Aan het eind van dit programmaperiode kan vastgesteld worden dat alle gekozen thema's weliswaar uitgevoerd zijn, maar dan wel in uiteenlopende mate. De grensoverschrijdende agrobusiness-sector werd meteen al ten uitvoer gelegd in een reeks projecten (bijv. Energyfarming, Agrobusiness EDR, Agrobiopolymeren, Food Future, SafeGuard, Gezonde Kas). De Duits-Nederlandse samenwerking op energiegebied kwam hoofdzakelijk tot realisatie in de projecten NEND en Hansa Energy Corridor. In de maritieme samenwerking waren er de projecten MariStart en MariTIM, en in de sensortechnologie werd het project Smartbot ontwikkeld. Ook de prioriteiten "Duurzame regionale ontwikkeling" en "Integratie en samenleving" werden uitgevoerd in een reeks succesvolle projecten.

Samenvattend kan worden dat het noordelijke programmagebied uitgebreid grensoverschrijdend werk heeft verricht binnen het kader van de gekozen zwaartepunten en sterkten. Daarbij is het grotendeels gelukt om ook kleine en middelgrote ondernemingen bij de projecten te betrekken, actief dan wel als begunstigde doelgroep. Ook de wetenschappelijke wereld is met succes geïntegreerd, hoewel hierbij ten dele uitgeweken moest worden naar kennisinstellingen buiten de regio om innovatieve projecten in de kansrijke sectoren te kunnen realiseren. Via een deel van deze projecten konden grensoverschrijdende competentienetwerken worden opgebouwd die ook weer de basis kunnen vormen voor de programmaperiode 2014-2020.

In de programmaperiode 2007-2013 zijn vele resultaten behaald en ervaringen opgedaan die in de volgende programmaperiode kunnen worden benut c.q. waarop kan worden voortgebouwd:

- Er zijn nieuwe stimulerende instrumenten ontwikkeld waarmee de innovatie in kleine en middelgrote bedrijven kan worden gestimuleerd
- Er zijn eerste stappen gezet om regionale clusters op grensoverschrijdende wijze te ontwikkelen
- Grensoverschrijdende onderzoeksprojecten hebben in de regel meer kans op succes wanneer men uitgaat van de onderzoeks- en ontwikkelingsbehoefte van de bedrijven zelf in plaats van de wetenschappelijke instellingen
- Juist voor innovatieprojecten is flexibiliteit ten aanzien van wijzigingen in het projectverloop of in de partnerstructuren belangrijk
- De samenwerking aan de grens en de lokale contacten tussen burgers en instellingen leveren het basisconcept voor de grensoverschrijdende samenwerking, dat niet aan betekenis heeft ingeboet
- Er dient gezorgd te worden voor een continue afstemming van de regionale ontwikkelingsstrategieën aan weerszijden van de grens om zo tot een grotere samenhang in de ontwikkeling van het totale gebied te komen
- Wanneer de regio's aan weerszijden van de grens hun technologische profiel versterken – ook en vooral door middel van hun strategieën voor intelligente specialisatie – dan kan ook het Noorden als grensgebied zijn specifieke profiel verder aanscherpen met behulp van INTERREG
- INTERREG-projecten van uitzonderlijk strategisch belang die zich richten op onderzoek en op clusters vereisen een hoog competentieniveau van het projectmanagement; bij projectleiders is dat een belangrijk aandachtspunt.
- Reeds gevormde sectorale c.q. technologische netwerken kunnen de basis vormen voor opvolgprojecten

4 Grensoverschrijdende uitdagingen in het Noorden

De EU heeft in haar Europa 2020-strategie innovatieve doelstellingen geformuleerd waarmee een intelligente, duurzame en tot integratie leidende groei wordt nagestreefd. Op het gebied van werkgelegenheid, onderzoek en ontwikkeling, klimaat en energie, vorming en armoedebestrijding zijn streefwaarden voor het jaar 2020 vastgelegd, die ook in het Operationeel programma Duitsland-Nederland weer opgepakt zijn. Het Noorden wil een specifieke bijdrage leveren aan de verwezenlijking daarvan. Het noordelijke programmagebied, bestaande uit Noord-Nederland en de regio Wezer-Eems, ziet voor de komende jaren de volgende gemeenschappelijke kernuitdagingen:

- *Vergroten concurrentievermogen en aantrekkingskracht als economische regio in het Noorden*
De grensoverschrijdende regio vertoont een kenmerkend profiel van economische sterkten en competenties. Kwaliteitsborging en verbetering van het duurzame concurrentievermogen van de regionale economie met zijn bijzondere potentieel en competenties, alsmede de doorontwikkeling van het regionale competentieprofiel, is een van de uitdagingen voor een grensoverschrijdende stimulering van de

kennisgeoriënteerde economie. De bijkomstige grensoverschrijdende groei moet de concurrerende huidige positie van de regio verder uitbouwen.

- *Benutten innovatiepotentieel van het MKB*
Doordat de relaties tussen kennisinstellingen en bedrijven nog steeds onvoldoende zijn en doordat met name het midden- en kleinbedrijf (MKB) weinig innovatiegedreven is, worden de innovatie-activiteiten in het Noorden, gezien het potentieel, onvoldoende benut. Grensoverschrijdende innovatiesubsidie kan leiden tot een betere benutting van de innovatiepotentie.
- *Grensoverschrijdend wetenschappelijk klimaat ontwikkelen*
Voor de welvarende ruimtelijk-structurele ontwikkeling van het Noorden moet in de toekomst een veel grotere nadruk op wetenschap en onderzoek worden gelegd. Getalenteerde onderzoekers moeten in de noordelijke grensregio een huis kunnen vinden en goede ideeën moeten worden opgepakt en worden ontwikkeld in het Noorden. Grensoverschrijdende toegang tot en de ontwikkeling van onderzoeksinfrastructuur speelt daarin een essentiële rol.
- *Proactief reageren op veranderende demografische structuren*
De stijgende gemiddelde leeftijd van de bevolking in het Noorden gekoppeld aan de krimpende bevolking in sommige delen van de noordelijke regio leiden tot nieuwe uitdagingen die ook een grensoverschrijdende aanpak vereisen. De demografisch veranderingen hebben vooral invloed op het maatschappelijk middenveld, het beroepsleven, de gezondheidszorg, mobiliteit en bereikbaarheid en op de rurale gebieden, zoals bij het aanbod van diensten en voorzieningen in dorpen. Demografische en ruimtelijke ontwikkelingen gaan hand in hand en laten zich niet tegenhouden door grenzen.
- *Dreigend gebrek aan het binden van gekwalificeerde arbeidskrachten*
In het Noorden bestaan in toenemende mate problemen met het vinden van nieuwe gekwalificeerde werknemers. Naast het opleidingsniveau-probleem en het vinden van voldoende vakmensen voor de afzonderlijke branches, zijn er ook tekorten op het terrein van de interdisciplinaire kwalificaties. De uitdaging ligt zowel in het werven van vakmensen als in het binden van gekwalificeerde arbeidskrachten aan de regio om zo op de lange termijn het gebrek aan arbeidskrachten tegen te gaan. Grensoverschrijdende concepten kunnen hieraan een bijdrage leveren.
- *Verbeteren energie efficiëntie en transitie naar hernieuwbare energiebronnen*
De toenemende schaarste aan hulpbronnen, de stijgende vraag naar energie en de klimaatveranderingen vereisen dat de energie efficiëntie verbeterd wordt en dat men overstapt op hernieuwbare energiebronnen, om een veilige, duurzame en concurrerende energievoorziening in het Noorden te kunnen waarborgen. Ook buiten de eigen regio heeft het Noorden, door zijn uitstekende competenties in de sfeer van de energie, de potentie om wereldwijd overdraagbare oplossingen te ontwikkelen en uit te voeren.
- *Streven naar een duurzame voedselvoorziening*

Nieuwe eisen worden gesteld in verband met de zekerheid van de voedselproductie en de voedselkwaliteit. Specifieke uitdagingen zijn verbonden aan de grote afhankelijkheid van de regionale landbouwproductie van de beschikbare hulpbronnen, alsmede de door de landbouw veroorzaakte milieubelasting. Hieronder vallen ook kwesties rondom maatschappelijke acceptatie met betrekking tot consumentenbehoeften en dierenwelzijn. De voedselvoorziening en de bio-economie dienen als geheel te worden benaderd.

- *Water erkennen als bijzondere uitdaging voor het Noorden*
Het gebruik van water evenals de bescherming tegen het water vormen in het Noorden bijzondere opgaven. De regio ziet zich gesteld voor nieuwe taken rond het zekerstellen van de zuiverheid van het water, zonder schadelijke stoffen, en rond het voorkomen van waterschaarste. Zowel de bescherming tegen het water als het gebruik van het water als transportroute voor de maritieme economie zijn een fundamentele toekomstopgave voor de regio.
- *Tegengaan van afnemende biodiversiteit*
Handhaving van de biologische diversiteit is een belangrijk onderdeel van de regionale ontwikkeling, niet alleen in samenhang met de kwaliteit van natuur en milieu, maar ook voor de levenskwaliteit van de bevolking en voor de toeristische aantrekkelijkheid van de regio. Het tegengaan van de dreigende afname in biodiversiteit vormt een grensoverschrijdende taak.
- *Voortdurend bevorderen van Duits-Nederlandse verbindingen*
In enkele gebieden is de grens al "vervaagd", maar in veel gebieden is de grens nog steeds aanwezig. Het grensoverschrijdend bundelen van burgers en instellingen blijft een permanente opdracht en uitdaging voor verdere noordelijke ontwikkeling. Dit geldt zowel voor overheidsmaatregelen als voor het verbinden van het maatschappelijk middenveld.

5 Doelstellingen en actielijnen van Strategie No(o)rd

Voor de regiospecifieke vertaling van Europese uitdagingen die ook op het Weser-Ems-gebied en Noord-Nederland van toepassing zijn, is de slimme specialisatiestrategie van beide regio's een belangrijk vertrekpunt. De Strategie No(o)rd, in samenhang met de ruimtelijke kenmerken van het programmagebied, heeft met name tot doel om die thema's en doelstellingen te benoemen waar grensoverschrijdende samenwerking een aantoonbare meerwaarde heeft.

Kenmerkend voor het Noorden is de nadruk die gelegd wordt op het via innovatie bieden van oplossingen voor maatschappelijke thema's als voeding, gezondheid en energie. Verder zijn thema's als watertechnologie en maritiem nauw verbonden met de ruimtelijke kenmerken van het gebied, wat een belangrijke reden is voor de vestiging van toonaangevende bedrijven en kennisinstellingen in het Noorden.

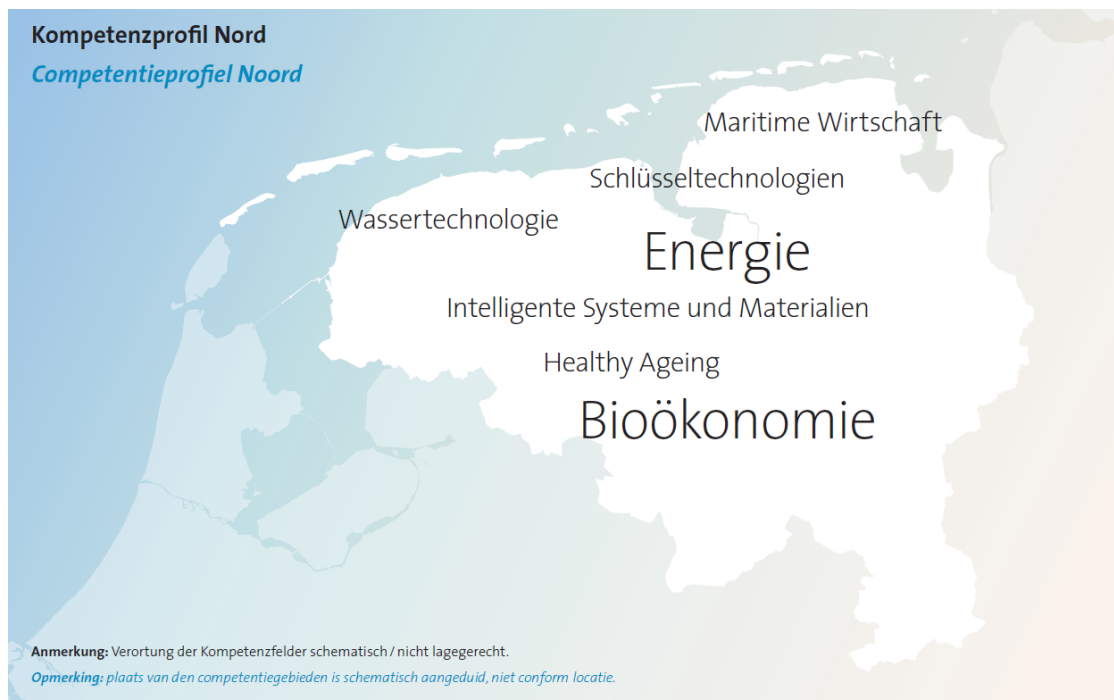
Conform de indeling van het Operationele Programma INTERREG Duitsland-Nederland wordt in dit hoofdstuk ingegaan op de thematische doelen:

- Economie, wetenschap en innovatie
- Natuurlijk hulpbronnen
- Samenleving en integratie

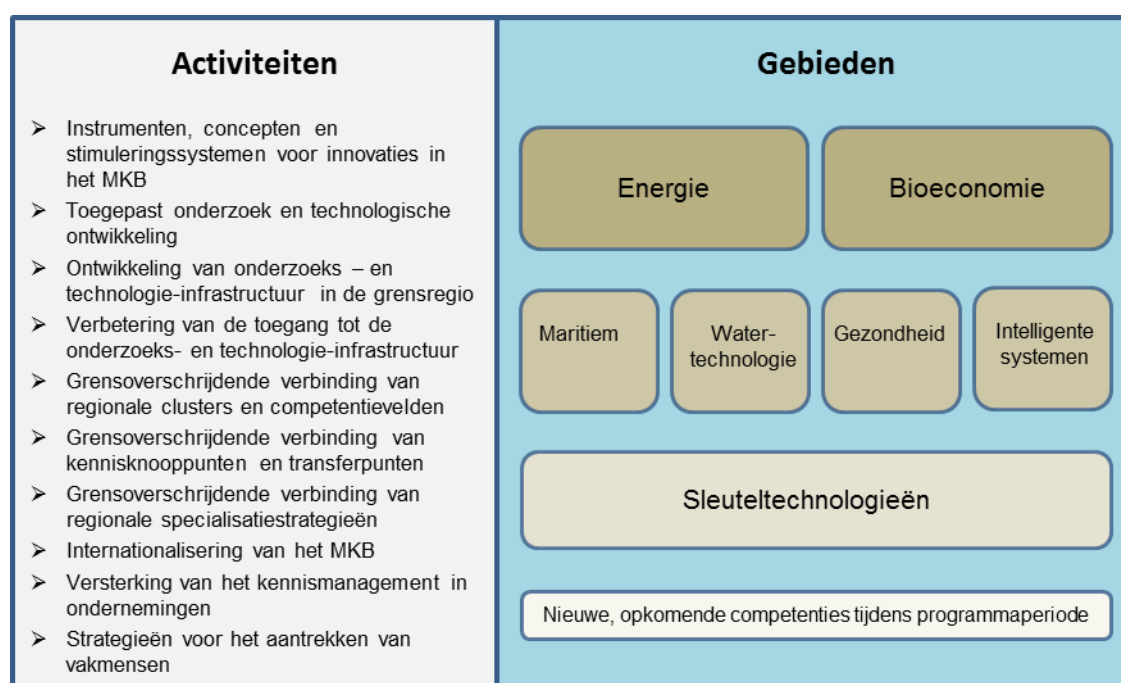
5.1 Economie, wetenschap en innovatie

Versterking van de grensoverschrijdende economische kracht door stimulering van grensoverschrijdend onderzoek, ontwikkeling, innovatie, overdracht en netwerkvorming is een belangrijk thema in het Interreg V-programma. De speerpunten uit de slimme specialisatiestrategieën zijn leidend, waarbij geldt dat de speerpunten die in beide strategieën voorkomen, zijn aangemerkt als de speerpunten met de hoogste prioriteit. Dat zijn energie en bio-economie.

Naast deze twee speerpunten met hoogste prioriteit, zijn maritiem, watertechnologie, gezondheid en intelligente systemen en materialen de overige speerpunten. Onderstaand worden deze kort toegelicht. Een uitgebreidere uitwerking is te vinden in de onderscheiden slimme specialisatiestrategieën.

Over de speerpunten heen zijn drie generieke thema's van groot belang. Allereerst is dat de verdere ontwikkeling van de grensoverschrijdende research- en onderzoeksinfrastructuur, ook voor hogescholen. Een tweede generiek thema onder deze thematische doelstelling is de gerichte ontwikkeling van vakmensen. Het derde thema is de gerichte positionering en branding van het Noorden in Europees verband, primair gebaseerd op de economische speerpunten van het gebied.

Grensoverschrijdend onderzoek, technologische ontwikkeling en innovatie voor economische ontwikkeling in het Noorden in de periode van 2014 - 2020

5.2.1 Speerpunten voor het Noorden

Energie

In de energiesector is wereldwijd een transitie gaande naar duurzame vormen van energie. De energievoorziening zal slimmer, schoner en efficiënter moeten worden om de doelstellingen op gebied van een koolstofarmere economie te realiseren. Het Noorden is Europees gezien een van de koplopers in deze transitie. De hele waardeketen is vertegenwoordigd. Toonaangevende bedrijven én kennis- en onderzoeksinstituten zijn in het Noorden gevestigd. Gaswinning en offshore-gerelateerde energie-activiteiten zijn onmiskenbaar met de ruimtelijke kenmerken van het gebied verbonden.

Een belangrijke competentie van de regio is de verbinding van energiekennis met kennis van hoogwaardige systeemtechnologie. Daarnaast zijn netwerkorganisaties als Energie Valley, Ems-Achse en OLEC actief om de economische activiteit van het cluster verder te ontwikkelen. Daarmee heeft het Noorden een goede uitgangspositie om koploper te blijven bij komende transitie in de energiesector. Daar komt nog bij dat de regio ruime ervaring heeft met het ontwikkelen van (grootschalige) demonstratieprojecten.

Het realiseren van transitie vraagt om nog gericht inzetten en bundelen van krachten binnen de eigen regio en tussen de regio's. Weliswaar zijn de eerste succesvolle stappen in deze richting gezet, maar een daadwerkelijke systeemdoorbraak vraagt om meer. Voor het doorontwikkelen van het Noorden tot een wereldwijd erkende topspeler op gebied van energie is een intensievere samenwerking zinvol.

Bio-economie

De bio-economie is een economie die gebaseerd op is het zo efficiënt mogelijk gebruik maken van gewassen en biomassa voor voeding, veevoer, materialen, chemicaliën, energie en brandstof. Daarmee is de definitie reder dan de definitie van biobased economy, die zich met name richt op vervaardigen van non-food toepassingen uit groene grondstoffen. Voor de Strategie No(o)rd geldt, op basis van het additionaliteitsprincipe (Additionsprinzip), de brede definitie.

Het Noorden heeft een sterke uitgangspositie op gebied van bio-economie. Allereerst is er een duidelijke verbinding met de andere prioriteit, energie. Verder heeft het Noorden een goede positie op gebied van agribusiness en de chemische industrie. Internationaal opererende voedingsmiddelenconcerns als ook hoogwaardige landbouw- en veeteeltbedrijven zijn in het gebied gevestigd. In combinatie met andere sectoren als bijv. machinebouw en de kunststoffenindustrie is er sprake van een sterk cluster.

Veranderende maatschappelijke opvattingen over thema's als dierenwelzijn en voedselveiligheid als ook de grote afhankelijkheid van grondstoffen, zijn direct van invloed op het thema bio-economie. Dat zal leiden tot fundamentele veranderingen in de komende jaren. Op gebied van voedselproductie, maar ook op gebied van hergebruik van grondstoffen. Het Noorden heeft op het thema bio-economie, zeker in combinatie met kennis van hoogwaardige materialen, sensortechniek en biotechnologie, een goede uitgangspositie.

Maritieme sector

De maritieme sector met de subsectoren havenlogistiek, rederijen, scheepsbouw, maritieme dienstverlening en de toeleverende industrie en waterbouwkunde, is een sector die van oudsher met name in Weser-Ems sterk is. De maritieme industrie en haar netwerk is internationaal georiënteerd en is vooral sterk op het gebied van cruiseschepen, luxe jachten, marineschepen en offshore techniek. Ondanks de hevige concurrentie uit Azië en de huidige crisis blijft de maritieme industrie een sector met een hoog groei- en arbeidspotentieel. Noord-Nederland kent een kleine, maar sterke clustering van maritieme bedrijven. De grensoverschrijdende samenwerking tussen de twee clusters is onder andere door het vorige Interreg-programma

aanzienlijk geïntensiveerd, naast de reeds bestaande grensoverschrijdende economische netwerken in de maritieme industrie.

De maritieme sector heeft veel last van de economische crisis. De noodzaak tot innovatie is dan ook groot. Belangrijke innovatiethema's zijn 'green shipping', maritieme dienstverlening voor de offshore industrie en duurzame havenontwikkeling. Verder zijn bijvoorbeeld het gebruik van alternatieve brandstoffen in de scheepvaart, wind op zee en onbemand varen thema's waarop goede kansen zijn om grensoverschrijdend samen te werken.

Watertechnologie

Het cluster watertechnologie is sterk geworteld in Noord-Nederland. De sector heeft een grote potentie, wat tot uitdrukking komt in de snelle groei van (private) investeringen en werkgelegenheid. Het cluster heeft met topinstituut Wetsus een uitstekende kennispositie verworven op zowel nationaal als internationaal vlak. De komende jaren wordt de noordelijke kennispositie verder uitgebouwd met de ontwikkeling van een watercampus. Hoewel het zwaartepunt van dit cluster vooral aan Nederlandse zijde ligt, beschikt Weser-Ems daarnaast over onder meer hoogwaardige kennis bijv. op het gebied van riothermie, de warmteterugwinning uit rioolwater.

Slimme systemen en materialen

Een belangrijke ontwikkeling in de maakindustrie is het zogenaamde "Industrie 4.0", als symbool voor de vierde industriële revolutie.N. Dat is de intelligente koppeling van productiemiddelen aan internet, waardoor machines en cellen zich kunnen aanpassen aan de productie die op dat moment gevraagd wordt. In de slimme fabriek (Smart Factory) worden informatie- en communicatietechnologie gebundeld met technologieën uit de machinebouw. Kenmerkend daarbij is onder meer dat veel software "in the cloud" komt te staan en de informatietechnologie wordt ingezet op een manier die veel weg heeft van de moderne smartphonetechnologie.

Het Noorden heeft een goede uitgangspositie op gebied van de koppeling van ICT en maakindustrie, onder meer op de terreinen agrisysteemtechniek en sensortechnologie. Verder richten toonaangevende maakbedrijven zich op het vormgeven van de "smart factory". Ook is hoogwaardige kennis over het verwerken en analyseren van big data een van de kwaliteiten van het Noorden. In combinatie met sleuteltechnologieën als biotechnologie, materiaalkunde en simulatie/engineering biedt dat kansen.

Gezondheidssector

Noord-Nederland profileert zich op het thema Healthy Ageing en is recent tot Europese voorbeeldregio op dit thema uitgeroepen. Het ontwikkelen van praktische oplossingen voor de problemen die gepaard gaan met ouder worden, beslaat een breed terrein van voeding, wonen, zorg en lifestyle tot en met medische technologie en life sciences. Ook bijv. 'applied gaming' is een relevant toepassingsgebied, niet alleen voor gezond oud worden, maar ook voor gezond opgroeien, maatschappelijke participatie en kwaliteit van leven.

Met name met Oldenburg en Groningen heeft het Noorden twee belangrijke en complementaire centra op dit thema in huis. Mede vanwege de status van Europese voorbeeldregio, zal het Noorden een belangrijke bijdrage gaan leveren aan de Europese onderzoeksagenda voor de komende jaren. Daarbij is een belangrijke plek voorzien voor het MKB.

5.2 Natuurlijke hulpbronnen

De natuurlijke hulpbronnen zijn een bijzondere sterke eigenschap van het noordelijk grensgebied. De natuurpotenties en typische landschappen zijn niet alleen een basis voor de levenskwaliteit in de regio, maar vormen ook het kader voor economisch handelen. Economische ontwikkeling en het behoud van de natuurlijke hulpbronnen verlopen in harmonie, als de groei duurzaam plaatsvindt. Het noorden streeft dit doel na door de grensoverschrijdende bevordering van een hulpbronnensparende, ecologische en concurrerende economie in relatie met de bescherming en ontwikkeling van de natuurlijke hulpbronnen en met het oog op een geïntegreerde ruimtelijke ontwikkeling.

De grensoverschrijdende ontwikkeling, en duurzaam gebruik van de natuurlijke hulpbronnen zou in de periode 2014 – 2020 met name moeten plaatsvinden door

1. de ontwikkeling van **groene infrastructuur** en het behoud van **biodiversiteit** in de regio
2. gebiedsgerichte maatregelen met betrekking tot **klimaatbescherming** en **minimalisering van CO₂-emissies**
3. innovatieve grensoverschrijdende oplossingen voor **het landelijk gebied**, vooral in samenhang met de **demografische ontwikkeling**
4. bescherming en ontwikkeling van het **natuurlijk en cultureel erfgoed** in de regio, ook met het oog op een duurzaam toerisme

Groene infrastructuur en biodiversiteit

Groene infrastructuur draagt ertoe bij, natuurgebieden in de grensstreek te ontwikkelen en met elkaar te verbinden alsmede de ecologische kwaliteit van het landschap in het algemeen te verbeteren. Daarbij wordt ernaar gestreefd, het prestatievermogen van ecosystemen te behouden, zodat die hun bijdrage aan de levenskwaliteit in de grensregio (schoon water, schone lucht etc.) kunnen leveren. Groene infrastructuren zijn vooral grensoverschrijdend relevante

- beschermde gebieden, bijv. Natura 2000-gebieden
- biotoopverbindingssassen
- andere ecosystemen en gebieden met hoge natuurbeschermingswaarde naast de beschermde gebieden, bijv. waterlopen, uiterwaarden, natte gebieden, kustgebieden, bossen
- natuurlijke landschapselementen, bijv. waterlopen of bospercelen, die als eco-corridors voor species dienen
- habitat- of beschermingsgebieden als voder-, rust- of broedgebieden voor bepaalde species ter ondersteuning van hun ontwikkeling en verspreiding
- kunstmatige verbindingselementen zoals bijv. groene bruggen, die de trek van species over onoverkomelijke landschappelijke barrières moeten vergemakkelijken
- speciale gebieden, waarin maatregelen worden opgepakt ter verbetering van de algemene ecologische kwaliteit en doorlaatbaarheid van het landschap

Uitstekende grotere groene infrastructuur in het noordelijk grensgebied zijn bijv. de Waddenzee en de Dollard alsmede het internationale natuurpark Bourtanger Moor-Bargerveen.

De ontwikkeling van de groene infrastructuur draagt in gelijke mate bij aan het behoud en de ontwikkeling van de biodiversiteit in de grensregio. Speciesgerichte maatregelen kunnen een aanvullende bijdrage leveren aan de versterking van de biodiversiteit, bijv. beschermingsconcepten voor bepaalde species.

De bescherming van het water, bijv. concepten tegen de stikstofbelasting van de bodem en het grondwater, als okk de bescherming van het water, bijv. de ontwikkeling van hoogwaterconcepten, zijn belangrijke doelstellingen, voor zover grensoverschrijdende samenhang of interesse bestaat.

Klimaatbescherming en CO₂-reductie

Naast de bijdrage die de ontwikkeling van de groene infrastructuur levert aan het klimaat (bijv. CO₂-opslagfunctie van bossen) zal worden gestreefd naar andere maatregelen voor grensoverschrijdende klimaatbescherming. Dit betreft zowel maatregelen voor klimaatbescherming – vermindering van de CO₂-emissie – als ook maatregelen voor aanpassing aan de klimaatverandering.

Naast het nationale, Europese en globale klimaatbeleid worden er in het noordelijk grensgebied reeds verscheidene klimaatbeschermingsinitiatieven op lokaal en regionaal niveau uitgevoerd.

Aanvullende effecten kunnen ontstaan, als deze grensoverschrijdend afgestemd en vermarkt worden en gemeenschappelijke klimaatbeschermings- en klimaataanpassingsmaatregelen ontwikkeld worden. Daarbij moet er rekening mee gehouden worden, dat maatregelen voor klimaatbescherming vooral in lokale grensoverschrijdende samenwerking effectief zijn. Voor maatregelen voor klimaataanpassing is daarentegen een ruimtelijk grotere samenwerking zinvol, omdat de specifieke klimaatkwetsbaarheid eerder op regionaal niveau bepaald kan worden.

Het noordelijke Nederlands-Duitse grensgebied vertoont een klimaatkwetsbaarheid, die de komende decennia waarschijnlijk door de volgende zaken gekenmerkt zal zijn: stijgende gemiddelde zeespiegel en getijde hoogwater, hogere stormvloedwaterstanden, drogere en warmere zomers, vochtiger en warmere winters, meer heftige regenval, meer hitte-extremen, stijgend aantal stormdagen, hogere maximale windsnelheden. Klimaat- aangepaste ruimtelijke ontwikkelingsstrategieën zijn noodzakelijk, om vroegtijdig grensoverschrijdend op deze ontwikkelingen te kunnen reageren. Een doelstelling op middel- tot lange termijn is een mogelijk klimaat-veerkrachtige grensregio in het noorden.

Vooraf voor de klimaatbescherming is, naast de ruimtelijke maatregelen ook een grensoverschrijdend doel, de bevordering van innovaties, toegepast onderzoek en implementering op het gebied van CO₂-reducerende technologieën. Dit geldt bijv. voor de vervoerssector.

Andere bijdragen aan de grensoverschrijdende klimaatbescherming in het noorden kunnen worden geleverd door klimaatgericht milieu-onderwijs, CO₂-neutrale toerisme-strategieën alsmede concepten voor klimaatvriendelijke regionale economische kringloop.

Landelijk gebied en demografische ontwikkeling

De Nederlands-Duitse grensregio in het noorden is structureel overwegend landelijk met weinig middelgrote tot grote steden. Het landelijk gebied vormt zowel de natuurlijke hulpbron van de regio, brengt echter aan de andere kant ook bijzondere uitdagingen met zich mee voor de verdere grensoverschrijdende ontwikkeling.

Als natuurlijk bron bezit het landelijk gebied zowel een beschermingswaarde als ook verzorgings- en duurzaamheidsfuncties. Dit kan leiden tot conflicten op gebied van ruimtebenutting, waarvoor ook grensoverschrijdende nieuwe oplossingen en deelnameprocedures ontwikkeld kunnen worden. Juist in het landelijk gebied moet gestreefd worden naar integratie van ecologische, sociale en economische duurzaamheidsdoelstellingen.

De uitdagingen bestaan in het behoud en de ontwikkeling van landelijke structuren en de levenskwaliteit van de landelijke bevolking. In verband met demografische ontwikkelingen – die er in deelgebieden van de grensregio zeer divers uitzien – is het doel, toekomstbestendige levens- en arbeidsvoorwaarden te realiseren resp. overeind te houden. Het is denkbaar en nastrevenswaardig, dat grensoverschrijdende strategieën en samenwerking in dit opzicht aanvullende oplossingen en bijdragen kunnen leveren.

Dit kunnen bijdragen zijn voor een verbetering van de bereikbaarheid van het landelijk gebied. Innovatieve mobiliteitsoplossingen, bijv. op het gebied van openbaar personenvervoer, kunnen in grensoverschrijdende samenwerking ontwikkeld worden. Bereikbaarheid in het landelijk gebied kan ook verbeterd worden door de innovatieve inzet van informatie- en communicatietechnologieën. Hier zou de overbrengen van Smart City-oplossingen naar het landelijk gebied een aanknopingspunt kunnen zijn.

Strategieën die zich bezighouden met de gevolgen van demografische ontwikkelingen – dus de veranderende leeftijds- en bevolkingsstructuren in het landelijk gebied - zouden grensoverschrijdend aanvullend nut kunnen genereren. Dit betreft niet alleen voorzieningsaspecten, maar ook innovatieve strategieën en concepten ter verhoging van de attractiviteit van het landelijk gebied, in het bijzonder ten aanzien van toeristische doelstellingen.

Bescherming en ontwikkeling van cultureel- en natuur erfgoed

Het cultureel erfgoed in het noorden omvat de voor de regio typische roerende en onroerende cultuurgoederen, bijv. in archeologisch, historisch, bouw, kunst of ook literair opzicht. Met het natuurerfgoed worden naast de typerende landschappen de natuurhistorisch belangrijke locaties in het grensgebied bedoeld.

Het cultureel en natuurerfgoed is voor het noorden niet alleen een identiteitgevende bron, maar ook een belangrijke vestigingsfactor. De grensoverschrijdende verbanden en ontwikkeling van dit potentieel is een gemeenschappelijk doel. Dit kan ook in toeristisch opzicht, voor zover het voldoet aan de grondbeginselen van een duurzaam toerisme. Denkbaar zijn bijv. de ontwikkeling van landschapsverdraagzame natuurbelevingsmogelijkheden of concepten voor grensoverschrijdende verbanden van cultureel erfgoed.

5.3 Samenleving en integratie

Grensregio's leveren een bijzondere bijdrage met betrekking tot de integratieve ontwikkeling in Europa. Het noordelijke Nederlands-Duitse grensgebied streeft in de komende jaren naar een verdieping van de institutionele samenwerking en een integratieve groei conform de Europa 2020-strategie. Met integratieve groei bedoelt de Europa 2020-strategie de bevordering van een economie met een hoge mate aan werkgelegenheid en een uitgesproken sociale en territoriale cohesie. Enerzijds bevordert de arbeidsmarktgeoriënteerde, socio-culturele en territoriale samenwerking in het Noorden direct de maatschappelijke doelstellingen betreffende de integratie in de grensregio. Aan de andere kant wordt daardoor tegelijkertijd de Nederlands-Duitse samenwerking op economisch gebied begeleid en gestimuleerd.

Op basis van de in de laatste jaren en decennia gegroeide grensoverschrijdende integratie moet de samenwerking van de maatschappelijke krachten en structuren in het Noorden in de komende jaren verder en met een meer verplichtend karakter worden ontwikkeld. Grensoverschrijdende maatschappelijke activiteiten en coöperaties moeten vooral met het oog op nieuwe uitdagingen voor het landelijke gebied moeten worden geïntensiveerd.

De grensoverschrijdende maatschappelijke samenwerking en integratie in het Noorden moet in de periode 2014 t/m 2020 in het bijzonder worden bewerkstelligd door volgende maatregelen:

1. Maatregelen met betrekking tot de ontwikkeling van een **grensoverschrijdende opleidings- en arbeidsmarkt**
2. Grensoverschrijdende oplossingen om de **demografische uitdagingen** in het landelijke gebied het hoofd te bieden
3. Nederlands-Duitse **socio-culturele samenwerking**
4. Intensievere samenwerking op het gebied van **openbare orde, veiligheid en bestuurlijke coöperatie**
5. Activiteiten met betrekking tot **ontmoetingen en netwerkvorming op gemeentelijk niveau dicht bij de burgers**

Grensoverschrijdende opleidings- en arbeidsmarkt

In de afgelopen jaren zijn de obstakels met betrekking tot grensoverschrijdend opleiden en werken sterk verminderd. Vele mensen ervaren tegenwoordig een gemeenschappelijke arbeidsmarkt als een normaal gegeven. Hierbij hebben, naast de Europese binnenmarkt, concrete grensoverschrijdende servicediensten in het noordelijke grensgebied een belangrijke bijdrage geleverd. Maar nog steeds zijn er aan beide zijden van de grens obstakels en ontbreekt het aan transparantie als het gaat om het thema opleiding en arbeidsmarkt. Daarbij komen nog

duidelijke verschillen in de diverse vakgebieden van de afzonderlijke branches en verschillende demografische voorwaarden.

Het doel is hier de ontwikkeling van een grensoverschrijdende opleidings- en arbeidsmarkt. Dit moet worden bereikt door directe werkgelegenheidsgerichte maatregelen enerzijds, en aan de andere kant door begeleidende en ondersteunende maatregelen. Voor de periode 2014-2020 zijn de volgende activiteiten mogelijk:

- Ontwikkeling van een strategie voor een gemeenschappelijke arbeidsmarktregio; deze moet zich naast werknemers ook op leerlingen en studenten richten
- Verbetering van de transparantie op de arbeidsmarkt
- Ontwikkeling van gemeenschappelijke binationale opleidingen voor vakmensen
- Maatregelen om een dreigend tekort aan vakmensen in het noordelijke grensgebied tegen te gaan, als aanvulling op de regionale en nationale oplossingen (innovatieve grensoverschrijdende initiatieven voor vakmensen)
- Grensoverschrijdende erkenning van kwalificaties en diploma's en daardoor verlagen van de mobiliteitsdrempel
- Adviseren van grenspendelaars en grensoverschrijdende arbeidsbemiddeling
- Taalonderwijs op elk opleidingsniveau; Leren van de taal van het buurland in het bijzonder bij kinderen en jongeren
- Verhogen van de internationale oriëntering van het MKB

Demografische uitdagingen

De demografische ontwikkelingen in het noordelijke grensgebied verlopen heterogeen. Er zijn deelgebieden met een positieve bevolkingsontwikkeling en een hoog aandeel aan jonge mensen, maar ook deelgebieden die te maken hebben met bevolkingsafname en vergrijzing. Dit betekent dat in het noordelijke grensgebied voor diverse problemen betreffende de sociale cohesie individuele oplossingen moeten worden gevonden, die ook rekening houden met de grensoverschrijdende aspecten.

Demografische veranderingen hebben ook uitwerking op de regionale arbeidsmarkt, de gezondheidszorg, de woningmarkt, de ontwikkeling van gemeentes en de algemene verzorgingssituatie, vooral in de landelijke gebieden. Het waarborgen van bestaansgronden en leefbaarheid, in het bijzonder in kleine gemeentes, vraagt om innovatieve oplossingen, die op de volgende gebieden van grensoverschrijdende samenwerking van toepassing kunnen zijn:

- Strategieën betreffende het behoud van faciliteiten en het veiligstellen van het bestaan in landelijke gebieden
- Strategieën betreffende de verlevendiging van landelijke gemeentes en de sociale integratie
- Concepten voor de verbetering van de regionale en de grensoverschrijdende bereikbaarheid als ook duurzame oplossingen op het gebied van mobiliteit

- Verbeteringen door mogelijkheden van de informatie- en communicatiemedia als ook „smart technologies“
- Grensoverschrijdende gezondheids- en verzorgingsconcepten

Sozio-culturele samenwerking

De sociale en culturele ontmoetingen en samenwerkingsverbanden vormen een belangrijke basis voor het naar elkaar toe groeien in het noordelijke grensgebied. Dit heeft niet alleen betrekking op de ontwikkeling van sociale integratie en culturele waarden op zich, maar kan ook de basis vormen voor een betrouwbare samenwerking op economisch gebied. Een intensivering van de socio-culturele samenwerking is op volgende gebieden te realiseren:

- Activiteiten op het gebied van beeldende kunst, uitvoerende kunsten, muziek, literatuur, archeologie
- Samenwerking van culturele instellingen
- Samenwerking van sociale instellingen en grensoverschrijdende inclusie
- Samenwerking op het gebied van creatieve economie
- Samenwerking op het gebied van sport

Openbare orde, veiligheid en bestuurlijke coöperaties

Een belangrijk ontwikkelingsdoel in het Noorden is de consolidatie van institutionele capaciteiten en bestuursorganen ten behoeve van de grensoverschrijdende samenwerking. De ontwikkeling van bestuurlijke coöperaties is een essentieel element om de grens in het dagelijkse leven van burgers te laten „verdwijnen“. Deze samenwerking zou op volgende gebieden mogelijk zijn:

- Samenwerking op het gebied van politie en openbare orde
- Verbetering van de grensoverschrijdende veiligheid, bv. bij strafvervolging
- Grensoverschrijdende crisisbestrijding, bv. rampendienst, bescherming tegen overstromingen en coöperaties van de brandweer
- Betere grensoverschrijdende afstemming bij juridische en bestuurlijke vraagstukken
- Samenwerking op het gebied van medische veiligheid, bv. bij (preventieve) maatregelen ter bestrijding van infectieziekten
- Verbetering m.b.t. de toegang van medische voorzieningen in het buurland
- Bevordering van de grensoverschrijdende kwaliteitsgarantie op het gebied van voedselvoorziening en bij de bestrijding van epidemieën onder dieren

Ontmoetingen en netwerkvorming op gemeentelijk niveau dicht bij de burger

De grootste intensiteit aan grensoverschrijdende contacten vindt voornamelijk plaats in het directe grensgebied. Projecten tussen burgers en de grensoverschrijdende lokale samenwerking blijven de basis voor een geleefde, vanzelfsprekende grensoverschrijding. Hierbij zijn vooral de

grensoverschrijdende activiteiten voor en met de burgers van groot belang. Naast de burgers spelen hier de lokale overheden een belangrijke rol.

Ontmoetingen dicht bij de mensen kunnen in principe op alle verschillende niveaus in de maatschappij plaatsvinden. Naast eenmalige ontmoetingen in verschillende maatregelen kunnen gemeenschappelijke programma's en partnerschappen leiden tot een duurzamere vorm van samenwerking tussen burgers en een netwerkvorming in het grensgebied. Dit geldt ook voor de samenwerking van de lokale overheden.

6 Uitvoering

Technische Hinweise, Fördervoraussetzungen, Bewertungskriterien, Verweis auf Operationelles Programm o. ä..

Bijlage

Mogelijke concrete acties bij de noordelijke speerpunten die worden beschreven in hoofdstuk 5.

Energie

- Uitwisseling van kennis en best practices over de ontwikkeling van energienetwerken en opslagstructuren;
- Stimulering van groene of energiebesparende technologieën in uiteenlopende bedrijfstakken en toepassingsgebieden;
- Gezamenlijke projecten ontwikkelen gericht op nieuwe businessmodellen en pilotprojecten op gebied van decentrale vormen van energieopwekking;
- Stimulering gedragsverandering van zowel burgers als bedrijven op het gebied van (groen) energieverbruik;
- Opbouw van een opbouwende, grensoverschrijdende adviesstructuur om bedrijven meer te betrekken bij energie-projecten;
- Ontwikkeling van nieuwe ideeën voor niet-continue, decentrale opwekking van elektriciteit;
- Ontwikkeling van alternatieve en energie-efficiënte oplossingen in voor verkeer en vervoer;
- Samenwerking in de offshore energie sector (o.a. wind op zee).

Bio-economie

- Betere benutting van alle componenten van agrarische producten;
- Ontwikkeling van alternatieve toepassingen van agrarische producten, bijv. als geavanceerde materialen, chemische hulpmiddelen en biopolymeren;
- Verwerking van houtachtige gewassen en reststromen tot biobrandstoffen en groen gas;
- Uitwisseling van kennis en best practices, alsmede samenwerking tussen bio-economie clusters;
- Vormgeven van de overgang naar een meer duurzame, bio-gebaseerde en diervriendelijke voedselproductie.

Maritiem

- Gezamenlijke projecten ontwikkelen gericht op de implementatie van nieuwe brandstoffen in de moderne scheepvaart;
- Bevordering van de koppeling van maritieme competenties en netwerken aan weerszijde van de grens;
- Ontwikkeling van milieuvriendelijke en energie-efficiëntere aandrijvingssystemen voor de moderne scheepvaart;
- Verdere vergroening van de scheepvaart, onder middels scheepsbesturingssystemen en nieuwe logistieke oplossingen;
- Ondersteuning van de bouw van gespecialiseerde schepen;
- Nieuwe conceptontwikkeling en vergroening binnen de offshore en waterbouw.

Watertechnologie

- Stimulering van waterbesparende technologieën in uiteenlopende bedrijfstakken en toepassingsgebieden;
- Implementeren van nieuwe waterzuiveringstechnieken bij afvalwaterverwerking in bijvoorbeeld de zorg;
- Betere benutting van reststromen- en stoffen door gebruik te maken van innovatieve watertechnologie;
- Stimulering van internationalisering in de watersector, waarbij grensoverschrijdend;
- Samenwerken toegang geeft tot nieuwe kennis/technologie en eenvoudiger marktentree;
- Innovatieve samenwerking op het gebied van waterbeheer.

Slimme systemen en materialen

- Stimulering van crossovers tussen technologische clusters aan beide zijden van de grens via een mix van technologie, creatieve industrie en toepassingsgebieden;
- Stimulering van nieuwe technologische toepassingen in de zorg, gebaseerd op bijv. nano- en microtechnologie, biotechnologie, simulatietechnologie en ICT;
- Uitwisseling van kennis en best practices over verduurzaming van energiesystemen en verwerking van big data;

- Stimulering van het toepassen van groene kunststoffen in de verpakkingsector.

Gezondheid

- Ontwikkeling en uitwisseling van best practices en kennis van nieuwe zorgconcepten binnen en tussen regionale clusters;
- Gezamenlijke (kennisinstellingen met MKB) projecten ontwikkelen gericht op het veiliger maken van processen in de voedingsmiddelenindustrie;
- Stimulering van nieuwe technologische toepassingen in de zorg, gebaseerd op bijv. nano- en microtechnologie, biotechnologie en ICT;
- Gezamenlijke initiatieven om te voorzien in voldoende en adequaat human capital in de zorg op langere termijn;
- Grensoverschrijdende innovaties ontwikkelen die de zorgsector betaalbaar moeten houden zonder de kwaliteit te verminderen, zoals bijv. implementatie van slimme sensorsystemen en domotica;
- Harmonisatie van de zorgkwaliteit in de euregionale gezondheidszorgregio;
- Innovatie en onderzoek op thema's next-generation preventie, diagnostiek en therapie van ziekenhuisinfecties en antibioticaresistente ziekteverwekkers;
- Scholing en nascholing van personeel op het gebied van ziekenhuishygiëne, infecties en vermindering antibioticagebruik;
- Opzetten van grensoverschrijdende communicatiestructuren op gebied van o.a. infectiepreventie.

Menselijk kapitaal

- Ondersteuning van grensoverschrijdende stages;
- Bevordering grensoverschrijdende synergie tussen ondernemers, kennisinstellingen en overheden;
- Ontwikkeling en uitvoering van grensoverschrijdende strategieën voor de binding en werving van talenten en gekwalificeerde medewerkers binnen de prioriteitsgebieden;
- Grensoverschrijdende monitoring op vraag en aanbod van vakmensen, zodat strategieën naar aanleiding van actuele ontwikkelingen kan worden aangepast;
- Grensoverschrijdende maatregelen voor starters en werkzoekenden in de prioriteitsgebieden.

Cultureel en natuurlijk erfgoed

- Ondersteuning van maatregelen ter ontwikkeling van nieuwe grensoverschrijdende natuur- en cultuurbeschermingsconcepten;
- Koppeling van grensoverschrijdend toerisme en natuurbeschermingsinitiatieven bijvoorbeeld door de commerciële uitbating van de natuurlijke karakteristieken van het subsidiegebied of de verbetering van natuur- en landschapsverdraagzame natuurbelevingsmogelijkheden

- Koppeling van grensoverschrijdend toerisme en grensoverschrijdend cultureel aanbod;
- Ontwikkeling van cultureel en natuurlijk erfgoed, duurzaam toerisme (grensoverschrijdende ontwikkeling van klimaatneutraal, natuur- en cultuurgericht toeristisch aanbod);
- Inzetten van toeristische sector om te komen tot oplossingen voor maatschappelijke uitdagingen.

Biodiversiteit, bodembescherming en ecosystemendiensten

- Bescherming van flora en fauna, met name bescherming van akker- en weidevogels;
- Kennisoverdracht op het gebied van natuurbescherming en duurzaamheid;
- Het creëren van grensoverschrijdende ecologische verbindingzones;
- Maatregelen op het gebied van de aanpassing aan de klimaatverandering en het ontwikkelen van systemen voor rampenbeheersing (bijv. hoogwaterbescherming);
- Onderzoek naar de gevolgen van de klimaatverandering voor natuur en landschap in de regio en ontwikkeling van beschermingsmaatregelen;
- Herstel van de natuurlijke situatie bij waterlopen en maatregelen op het gebied van natuurbeheer (overlooppolders, retentiebekkens, watertoevoer binnenland);
- Het verbinden van natuurbescherming, energiebesparing, en -opwekking en klimaatverandering;
- Het verbinden van natuur- en klimaatbeheer en landbouw, met name compensatiegebieden en vervangende natuurwaarden;
- Het creëren van dwarsverbanden tussen landbouw en alternatieve energie.

Samenleving en integratie

- Projecten gericht op het leren van de taal van het buurland, bevorderen van tweetaligheid (NL/D) van kinderen en jongeren; schoolpartnerschappen; uitwisseling van scholieren en studenten in de grensregio;
- Projecten gericht op grensoverschrijdend wederzijdse erkenning van kwalificaties;
- Creëren van samenwerking tussen onderwijsinstellingen / onderwijsfaciliteiten gericht op verbinding van (beroeps-) onderwijs met arbeidsmarkt;
- Stimuleren van kennisuitwisseling door alle betrokken partijen (overheden, opleiders, branche-organisaties, werkgevers);
- Verbetering van de toegang tot medische zorg in het buurland en stimulering van de ontwikkeling van duurzame structuren voor grensoverschrijdende en innovatieve medische zorg (met name met betrekking tot de vergrijzende bevolking);
- Waarborging van duurzame voorlichting en advisering voor grenspendelaars;
- Initiatieven ter onderkenning en oplossing van de problemen van grenspendelaars;
- Intensivering en uitbreiding van grensoverschrijdende sociaal-culturele activiteiten en contacten (bijv. samenwerking tussen culturele instellingen als musea);

- Intensivering en uitbreiding van grensoverschrijdende sport activiteiten en contacten (bijv. samenwerking tussen sport instellingen);
- Intensivering van de samenwerking op het gebied van de openbare orde en veiligheid (bijv. tussen politie en brandweer, samenwerking bij de bestrijding van grensoverschrijdende criminaliteit, drugsbestrijding en -preventie).